

Gross domestic product based on purchasing-power-parity (PPP) per capita GDP	Current international dollar	Units	5,282.395	5,625.911	6,253.454	6,941.315	7,531.850
Gross domestic product based on purchasing-power-parity (PPP) share of world total	Percent		0.481	0.473	0.483	0.493	0.498
Implied PPP conversion rate	National currency per current international dollar		1.387	1.678	1.850	2.216	2.678

Note: Shaded cells indicate IMF staff estimates

Source: IMF World Economic Outlook Database,

(http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2008/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=65&pr.y=8&sy=2004&ey=2007&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=926&s=NGDP_R,NGDP_RPCH,NGDP,NGDPD,NGDP_D,NGDPRPC,NGDPPC,NGDPDPC,PPPGDP,PPPPC,PPPSH,PPPEX&grp=0&a=)

УДК 338.2(045)

СРМОЛАСВ А.В.,

директор Національного інституту стратегічних досліджень при Президентіві України

ЖАЛІЛО Я.А.,

Національний інститут стратегічних досліджень при Президентіві України, завідувач відділу економічної та соціальної стратегії, президент Центру антикризових досліджень, к.е.н.

ЩОДО ПРОБЛЕМ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕРНІЗАЦІЙНИХ СТРАТЕГІЙ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Анотація. В статті досліджено особливості середовища, в якому відбувається формування та реалізація стратегій модернізації, передбачених орієнтирами Програми реформ. Встановлено роль інституційної кризи у деформації цього середовища. Визначено засади забезпечення ефективності стратегій модернізації країни

Ключові слова: Стратегія, економічна стратегія, стратегія модернізації, інститути, інституційна криза.

Summary. In the article the specific features of a framework, where modernization strategies, based on Reform program, are formed and realized, have been studied. The role of institutional crisis in deformation of this framework has been determined. The basics of a strategy of country modernization efficiency have been determined.

Keywords: Strategy, Economic Strategy, Strategy of Modernization, Institutions, Institutional Crisis.

Період 2005-2008 рр. був позначений в Україні різким зниженням стратегічної активності з боку як влади, так і суб'єктів господарської діяльності. Виникла своєрідна «стратегічна пауза», протягом якої економіка розвивалася за набутою в попередні роки інерцією та під впливом поточних чинників розвитку. Ці чинники мали насамперед екзогенний щодо національної економіки характер: були пов'язані з еволюціями кон'юнктури світових ринків, або з розгортанням політичних електоральних циклів всередині країни, а відтак розвиток соціально-економічної сфери не спрямовувався на органічне вирішення нагромаджених диспропорцій. Тривалості та глибини цій «стратегічній паузі» надали радикальні інституційні зрушення, що відбулися в кінці 2004 – першій половині 2005 рр., суперечливий та затяжний процес зміни політичних еліт, перерозподілу політико-економічних впливів, а також наступні перманентні загострення політичної ситуації, пов'язані із політичним протистоянням гілок української влади.

Це обумовило перманентне загострення системних суперечностей національної економіки, які знайшли концентрований вияв у вигляді її гіпертрофованої реакції на розвиток світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. Критична важливість розробки та впровадження системи заходів економічної стратегії, яка б забезпечила здійснення надміру відкладених економічних та соціальних перетворень, що мають привести національну економіку у відповідність з вимогами сучасного світового конкурентного середовища, стала очевидною та знайшла закономірний відбиток у програмних документах передвиборчої кампанії та пріоритетах діяльності системи влади, сформованої після президентських виборів 2010 р.

З 2010 р. в Україні розпочався новий етап реформування, що набув характеру своєрідного “перезавантаження” попередніх практик роботи органів державної влади. «Стратегічна пауза» змінилася різкою активізацією реформаційних процесів, яка за масштабністю охоплення може бути охарактеризована як «нова хвиля» реформ. Характерними особливостями етапу стали пріоритетна увага до оновлення структури державного управління, декларування переходу до стимулювання економічних процесів на основі програмування розвитку, визначення завдань переходу влади від «пожежного реагування» до стратегічного управління. Подолання руйнівної, особливо у кризовому періоді, «війни» гілок влади створило сприятливі умови для оперативного вироблення, ухвалення та виконання рішень у сфері державної політики у відповідності з новими умовами посткризової економіки України та посткризового світу.

Орієнтація на необхідність модернізації країни була чітко відзначена у Посланні Президента України В.Януковича до українського народу (3 червня 2010 р.), в якому було визначено стратегічні орієнтири модернізаційних реформ [1]. Підтвердження налаштованості на оновлення пролунало й під час представлення чергового Послання Президента України до Верховної Ради України 7 квітня 2011 року. Представляючи Послання, яке отримало назву «Модернізація України – наш стратегічний вибір», Президент оприлюднив низку програмних положень системної модернізації країни, орієнтованих на те, щоб перетворити Україну на «країну-сучасника XXI століття» [2].

Практичним інституційним кроком до створення нової системи координації державної політики реформ стало створення централізованого координаційно-аналітичного центру – Комітету економічних реформ при Президентові України. На його базі були сформовані регіональні комітети з економічних реформ, метою яких є моніторинг реалізації реформ на місцях та підготовка відповідних пропозицій національному Комітету. Результатом роботи Комітету реформ стала розробка Програми економічних реформ на 2010-2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка. ефективна держава». Програмою було визначено напрями системних реформ у ключових сферах суспільного життя:

- реформа податкової системи;
- реформа міжбюджетних відносин;
- дерегуляція підприємницької діяльності;
- реформи інфраструктурних галузей, енергетики та ЖКГ;
- земельна реформа;
- реформа медичного обслуговування;
- пенсійна реформа;
- реформа системи соціальної підтримки.

Утворення Комітету економічних реформ дозволило сформуванню горизонтальної координації діяльності міністерств та відомств на міжвідомчому рівні. Така система дозволила не вносити на початковому етапі дезорганізаційного переформатування інституційної структури та зберігати галузеву спрямованість міністерств та відомств.

Разом з тим, Комітет не забезпечував узгодження існуючих програм по міністерствах, а здійснював централізовану роботу з розробки нових паралельних програм комплексного галузевого характеру. Відтак впровадження такого механізму реалізації стратегії реформ залишало без змін горизонтальні зв'язки на рівні середніх ланок управління, що не надавало чіткого бачення структурних перетворень в системі адміністрування на рівні виконавців та утруднювало перехід до деталізованої розробки та впровадження визначених Програмою секторальних реформ [3].

Криза, як неодноразово зазначалося на багатьох експертних та політичних рівнях, дійсно виступила в ролі каталізатора модернізаційних реформ, проте переналаштування управлінської системи на готовність до впровадження модернізаційних перетворень виявилось занадто тривалим процесом. Відтак антикризова політика уряду залишалася переважно на рівні поточного реагування на ризики посткризового періоду й замість посткризової модернізації через реформи відновлення економіки відбувалося протягом 2010 р. на рейках відбудови докризової економічної моделі.

Зростання економіки України в 2010 р. засвідчило нестійкість та суперечливість процесів післякризового економічного відновлення. Переважають тенденції екстенсивного відновлення основних рис докризової економічної моделі, якій була притаманна вразливість щодо коливань кон'юнктури світової економіки. Відновлення складових внутрішнього попиту поки що не дозволило подолати стагнації галузей, орієнтованих на внутрішній ринок, повільно відновлюється динаміка інвестицій в основний капітал. Це досі не дає підстав для висновку про остаточне завершення післякризової економічної депресії та перехід економіки України до стійкого економічного поживлення [3, с. 36-52]. Зберігається низка суттєвих системних чинників гальмування економічної активності, пов'язаних насамперед з традиційними для України суперечностями між завданнями макроекономічної стабілізації та заохочення зростання – своєрідних «депресивних пасток» національної економіки [4].

Чинній докризовій моделі була притаманна сегментація економіки на динамічно зростаючі експортоорієнтовані сектори економіки та штучно розігрітий за рахунок зовнішніх корпоративних запозичень внутрішній попит. В умовах сприятливої зовнішньої кон'юнктури ця внутрішньо глибоко суперечлива модель могла існувати невизначено довго. Світові кризові процеси стали поштовхом до «кристалізації» нагромаджених диспропорцій національної економіки України. Економіка отримала «подвійний удар» ззовні, потерпівши як

від падіння попиту на продукцію традиційного (здебільшого інвестиційно орієнтованого) експорту, так і від втрати джерел зовнішніх фінансових ресурсів.

Водночас цей зовнішній поштовх на підґрунті «недозрілості» внутрішніх суперечностей значною мірою приховав потребу в зміні моделі, створивши хибне враження щодо можливості «перечекати» кризи та відновити економічну динаміку на традиційних засадах. Власне, саме з таких орієнтирів виходила антикризова політика уряду 2008-2009 рр. Труднощі, з якими зіткнувся український бізнес, не були пов'язані безпосередньо з падінням відносної конкурентоспроможності, оскільки падіння продажів було обумовлене *стисненням ринків*, а не *витісненням* з них українських компаній. Як наслідок, переважаючими залишилися адаптаційні настрої, а мотивація щодо пошуку виходу з депресії на шляхах модернізації економіки загалом та підприємницьких стратегій зокрема є досить слабкою. Це стало додатковим чинником спротиву середовища впровадженню модернізаційних стратегій, сповільнивши та ускладнивши це впровадження.

За умов, коли перед стратегією держави, як це склалося на сучасному етапі, постає завдання забезпечення системного зламу моделі розвитку економіки (та суспільства) – і збереження легітимності влади водночас, **на стратегію покладається відповідальне завдання виконувати роль носія провідних системних характеристик, які забезпечують тяглість (неперервність та наступність) суспільного розвитку.** Така роль об'єктивно обумовлена сутністю стратегії як суспільного феномена, що полягає у гнучкій концентрації зусиль суб'єкта навколо реалізації його базової мети – власного відтворення.

Зокрема, американський дослідник у царині менеджменту Дж.Б. Куїнн вважає, що стратегія – це “план, який інтегрує головні цілі організації, її політику та дії у певне узгоджене ціле” [5]. При цьому провідне завдання стратегії визначається в тому, щоб “вбудувати концепцію, достатньо сильну та потенційно *гнучку* для того, щоб організація досягла поставлених цілей наперекір усім непередбачуваним втручанням зовнішніх сил” [5, с. 31]. Такі формулювання співзвучні також поведінковим трактуванням стратегії. Зокрема, в теорії гри стратегія трактується як “складний план, план, що *визначає вибір* в будь-якій імовірнісній ситуації” [5, с. 34].

У цьому контексті слід наголосити на тому, що застосування терміну «план» щодо стратегії виглядає дещо умовним. Зведення стратегії до функціонального плану, тобто безпосередньої послідовності наперед визначених дій відбувається досить часто при побудові стратегії організацій, які діють в умовах сталого середовища, наприклад – пересічних фірм в розвиненій стабільній ринковій економіці. Торкаючись проблеми стратегії підприємства, Г.Мінцберг трактує її саме як “уніфікований, вичерпний, цілісний план... який забезпечує виконання основних завдань підприємства” [5]. «Плановий» підхід застосовує також вітчизняний дослідник С.Єрохін, на думку якого економічна стратегія – це «комплексний план, спрямований на досягнення довготермінової мети, що включає напрями, завдання та пріоритети економічного розвитку суб'єкта і комплекс відповідних заходів, дій та рішень» [6].

Між тим, у більшій частині випадків провідним завданням управління організацією (в т.ч. державою) є забезпечення її адекватної реакції на втручання з боку екзогенних сил чи обставин, дія яких здебільшого не є надійно передбачуваною. Відповідно, мета стратегії має полягати у забезпеченні *реалізації цілей* організації, *незважаючи* на це втручання. Це робить неможливим ототожнення стратегії з бізнес-планом, перетворюючи її на *ідеологію* існування та розвитку, яка, власне, й забезпечує збереження системних засад стійкості організації.

Зазначена роль стратегії суттєво посилюється, коли організація прагне здійснити певний модернізаційний прорив, освоюючи нові ринки, продукти, організаційні чи виробничі технології. В цьому разі невизначеність реакції середовища зростає достатньо для того, щоб унеможливити врахування *a priori* усього спектру можливих дій фірми на ці реакції. Відтак має йтися, насамперед, про визначення загальних підходів, які організація використовує для виконання завдань. Тому, наприклад, Б. Будзан наводить „м'яке” визначення, зазначаючи, що стратегія – це „*набір правил*, якими керуються в ухваленні управлінських рішень, щоб забезпечити здійснення місії і досягнення цілей організації” [7]. Так само російський дослідник В.Соловйов вважає, що стратегія - це „*генеральний напрямок руху*... генеральна лінія поетапного досягнення мети... провідний напрямок руху для поетапного досягнення певних цілей” [8]. Подібне трактування вміщене і в економічному словнику за редакцією С. В. Мочерного, за яким економічна стратегія – це „*довгостроковий курс* економічної політики, який передбачає вирішення великомасштабних економічних і соціальних завдань” [9]. Втім, і згаданий вже Г.Мінцберг, розвиваючи власне розуміння стратегії, розгортає цю категорію за принципом «п'ять «П»: план, прийоми (способи реалізації плану), поведінка, позиція стосовно інших та перспектива (plan, ploy, pattern of behaviour, position in respect to others, perspective) [10]. Застосування вищенаведених засад щодо стратегії держави передбачає, що стратегія створює певні «рамкові» умови, в яких має розгортатися та спрямовуватися діяльність раціонально орієнтованих на власний розвиток суб'єктів.

Труднощі реалізувати стратегічні рішення держави, спираючись на раціональну модернізаційну мотивацію економічних суб'єктів, обумовлюють необхідність впорядкування поведінки та взаємодії суб'єктів економічної стратегії, що відбувається через систему інститутів. Інституційна система забезпечує структурування інтересів, зменшує ступінь невизначеності і сприяє проведенню владних імпульсів. На думку групи американських дослідників, «формування інститутів означає не лише чітке визначення прав власності та договірних зобов'язань, але й створення приватних та державних організацій, здатних здійснювати макроекономічну політику розвитку, а також інвестиційну, торговельну, конкурентну й технологічну політику» [11].

Як наголошує Дж.Сорос, доки люди дотримуються певного набору фундаментальних цінностей, передбачення учасників ринку суттєво не розбігаються із реальним розвитком подій. Якщо ж зміни цих цінностей відбуваються надто динамічно, очікування не встигають адаптуватися [12]. Таким чином, стабільне інституційне середовище створює сприятливий простір для раціоналізації очікувань, що, за висловом О.Носової, «перетворює раціональність на ресурс» [13]. Наявність відповідної маси об'єктів державної політики, здатних раціонально реагувати на інструменти цієї політики, є запорукою ефективності останньої. Знаходячись у стабільних інституційних рамках, суб'єкти приватних стратегій отримують можливість приймати досконалі рішення в рамках традиційної раціональності, адекватно відгукуючись на поштовхи модернізаційної мотивації з боку державної політики. І навпаки, неусталеність інституційного середовища в перехідних економіках, які характеризуються наявністю багатьох неузгоджених інституційних підсистем [14], створює суттєві перешкоди для формування раціональних стратегій на мікро- та макрорівнях.

Процес переходу влади до нової політичної команди після президентських виборів в Україні, на жаль, традиційно не відбувається без інституційних потрясінь. Ці потрясіння пов'язані з суперечливим процесом зміни та комплектування політичних еліт, перерозподілом політико-економічних впливів, руйнуванням значної частини економічних і квазіекономічних взаємовідносин, що встановилися в попередні роки на підґрунті мінімізації трансакційних витрат та оптимізації прибутковості вітчизняних підприємств, налагодженням комунікації з новою опозицією тощо. На цій основі в Україні формуються ознаки *«інституційної кризи»*.

Наслідок такої кризи – різке зниження дієвості контрольних та регулюючих функцій держави, «замикання» на певний час управлінських інституцій на вирішення проблем власного становлення та перебудови, різке зростання на перших етапах трансакційних витрат споживачів послуг держуправління на оволодіння новими управлінськими процедурами. Між тим, в економічній сфері інституційна криза викликає різке зростання трансакційних витрат суб'єктів господарювання, а відтак - гальмівним чином впливає на їхню стратегічну діяльність. Отже, вона різко негативно впливає на спроможність до реалізації модернізаційної стратегії, а відтак потребує якнайшвидшого подолання.

Окремою складовою інституційної кризи стала в Україні дераціоналізація очікувань, яка притаманна переважній більшості підприємств та власників капіталу, незалежно від ступеня їхньої «наближеності» до представників «старої» чи «нової» влади. Дераціоналізація очікувань сталася насамперед через відсутність достатнього обсягу достовірної інформації щодо поточних дій та планів влади, стану національної економіки, необґрунтовані надмірні сподівання, чи навпаки – побоювання щодо тих чи інших дій нової влади, зневіру у спроможність влади до подолання чи запобігання потенційним дестабілізаційним тенденціям. Оскільки раціональність очікувань є зазвичай одним з наріжних каменів ефективного менеджменту підприємства, зазначене об'єктивно веде до зниження в короткостроковому періоді ефективності прийняття рішень на мікрорівні.

Вихід з пастки «інституційної кризи», який дозволить уникнути повторення негативного досвіду 2005 р., коли сама лише глибока інституційна криза призвела до різкого сповільнення темпів економічного зростання та гальмування економічних процесів, полягає в максимальному збереженні фахового кадрового потенціалу інститутів виконавчої влади, наступності їх функцій, модернізації критеріїв оцінки ефективності їхньої діяльності. Втім, для останнього необхідна наявність вже готових програм секторальних реформ з визначеними пріоритетами та цільовими показниками. Проблемою ж формування нової інституційної моделі управління стало те, що створення управлінської структури передувало формуванню конкретної державної політики, яку ця структура покликана реалізувати.

Парадокс сучасного етапу полягає в тому, що за умов інституційної кризи одним з найстійкіших інститутів виявилася корупція, яка подекуди перебрала на себе функції забезпечення наступності, зв'язування поколінь та структур влади. Такий підхід дає підстави поставити під сумнів поширену думку про те, що розвиток корупції є наслідком надмірної присутності держави у регуляторно-дозвільній сфері. З нашої точки зору, в умовах України поширення корупції, навпаки, є наслідком недостатньої інституціалізації влади (що виявляється у низькій дієздатності владних інститутів) та громадянського суспільства (що перешкоджає як контролю над владою, так і формуванню/оновленню дієздатної влади). Саме за такої умови корупційний платіж має сплачуватися не за *порушення* чинних норм і правил (як це має місце у переважній більшості менш корумпованих країн), а за *виконання* державним інститутом належних йому за чинними нормами і правилами функцій, що власне, і є ознакою неприйнятності рівня корупції.

Інституційна криза є неминучим наслідком радикальної перебудови інституційної системи національної економіки відповідно до сучасних економіко-правових норм. Проте її тривалість, особливо враховуючи динамічність економічних процесів, на тлі яких вона розгорнулася, мала б бути мінімізована за рахунок чіткої, виваженої та цілеспрямованої державної стратегії, яка містила б комплекс інституційних реформ. Слід наголосити, що подібні інституційні кризи відбувалися у переважній більшості перехідних економік разом з початком лібералізаційних процесів, відтак їх негативний ефект збігався у часі з трансформаційним «шоком» від лібералізації.

Дефіцит та деформація інститутів ведуть до втрати не лише у масовій свідомості, але й у певній частині експертного та управлінського співтовариства розуміння взаємозв'язку діяльності різних соціальних груп у загальній канві суспільного розвитку. Йдеться, наприклад, про неочевидність позитивного ефекту для суспільства здійснення великими компаніями інвестицій у власний розвиток, нерозвиненість принципів

соціальної відповідальності бізнесу тощо. Втрачається й цінність цілей розвитку держави та виконання її функцій. Держава сприймається як суб'єкт, відокремлений від громади та орієнтований на просування інтересів «олігархічного» капіталу. Це значно утруднює впровадження легітимних модернізаційних стратегій, які вимагають, наприклад, від пересічних громадян «затягти пояси» заради підвищення ефективності економіки, з якою вони не відчувають предметної єдності.

Наслідок зазначеного прояву інституційної кризи – зміна ключових очікувань електорату щодо орієнтирів діяльності влади. Саме ці очікування стають, як відомо, цільовим об'єктом «популістичної» політики чи обіцянок, орієнтованих на здобуття прихильності електорату. За останнє десятиліття український популізм пройшов принаймні три еволюційні етапи. У 2003-2004 рр. здобуття прихильності електорату відбувалося на основі механістичного збільшення розмірів соціальних та інших виплат. У 2005-2008 рр. задля збереження позитивного ефекту такого збільшення його змушені були доповнити низкою макроекономічних «бонусів» на кшталт доступу до відносно дешевого валютного кредитування при реальній ревальвації гривні, адміністративного стримування зростання цін та тарифів тощо.

Популізм зразку 2011 р. вже не може базуватися на дискредитованих засадах «вливання» грошей у соціальні виплати, тим більше, що й кошти для таких вливань вичерпано. Відтак опозиційними політтехнологами здійснюватиметься пошук нових точок впливу на масову свідомість, які, за умов поширення інституційної кризи, можуть знаходитися у радикально-деструктивних сферах.

Неважко помітити, що вихід з інституційної кризи потребує цілеспрямованої системної зміни цілого комплексу інститутів, що може бути предметом лише стратегічного впливу в рамках модернізаційної стратегії. Вводячи поняття «трансформаційні витрати» як витрати зміни моделі інституційних відносин, В.Полтерович встановлює, що «агенти оберуть перехід до ефективної норми, якщо сума відповідних їй приведених трансакційних витрат та трансформаційних витрат переходу виявиться меншою за приведені трансакційні витрати функціонування в рамках діючої неефективної норми» [15]. Отже, чим зрозумілішими будуть для агентів модернізаційна стратегія та, відповідно, напрямок необхідних змін, тим меншими виглядатимуть трансформаційні витрати. І навпаки, чим більш утаємниченими, з важко передбачуваними наслідками є здійснювані перетворення, тим більша імовірність виникнення інституційного спротиву через надмірність трансформаційних витрат.

Варто наголосити, що логіка суспільних процесів об'єктивно приводить до посилення децентралізації стратегій та зростання відповідальності індивіда та суб'єкта господарювання за власне відтворення. Актуалізація локальних стратегій містить значний дезінтегруючий потенціал, посилюючи конкуренцію їх суб'єктів за ресурси виживання. Державна стратегія як інтегруюче начало мала би поєднувати та скеровувати ці індивідуальні відтворювальні стратегії.

У сфері державного управління термін «стратегія» досить часто використовується на практиці стосовно певного конкретного текстового документу, який, як правило, має авторизацію з боку суб'єкта її реалізації, у випадку державної стратегії – з боку вищих органів влади держави. Так, О.Гончаренко та Є.Лисицин визначають стратегію як «конкретний прагматичний документ базового характеру, який визначає базові орієнтири на перспективу,.. окреслює основні контури імплементації життєво важливих інтересів країни» [16]. Практика України попередніх років може надати приклади численних документів подібного роду. Серед них – стратегічна програма “Україна-2010” [17] (1999 рік), Послання Президента України до Верховної Ради України «Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічного і соціального розвитку на 2000-2004 рр.» [18] (2000), Стратегія подолання бідності [19] (2001), Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 рр. [20] (2002), Стратегія економічного та соціального розвитку України на 2004-2015 рр. „Шляхом європейської інтеграції”, розроблена у 2004 р. під керівництвом Уряду України [21], Енергетична стратегія України на період до 2030 року [22] (2006), низка проектів стратегічних програм Кабінету міністрів України (зокрема, Стратегії розвитку України у період до 2020 року [23]), стратегії розвитку низки регіонів тощо. На жаль, практично жодна з них не здобула належної реалізації.

Особливістю сучасного етапу для України є загальне падіння значущості у суспільному сприйнятті вербальних інтервенцій з боку держави – у вигляді виступів вищих посадових осіб та «програмних» текстів. Це утруднює вербальне формулювання стратегій. Фактично, стратегію практично вже неможливо проголосити *a priori* чи надати як документ.

Це різко контрастує з вельми поширеними заявами як політиків, так і пересічних громадян щодо того, що однією з головних проблем України є «відсутність стратегії», проте, на наше переконання, нині стратегія може бути прийнята громадською свідомістю лише *a posteriori*. Іншими словами, у свідомості має відбутися концептуалізація наслідків реальної діяльності держави, яка відбувається не відразу. Такий лаг між прийняттям стратегічних рішень та їх усвідомленням громадськістю та суб'єктами економіки заперечує використання будь-яких стратегій в «чистому вигляді» (наприклад, як програм тих чи інших реформ) в ролі легітимного інструменту державного управління. Потрібні практичні результати, демонстрація реального ефекту модернізаційних реформ – у вигляді створення робочих місць, підвищення доходів працюючих, поліпшення якості соціальної сфери, раціоналізації структури цін та подолання недосконалості роздрібного ринку, зниження рівня корупції тощо. Досягнення таких цілей можливе у досить короткій перспективі, в разі здійснення необхідних структурних змін, цілеспрямованої політики, сконцентрованої на найчутливіших, найбільш чітких «точках», які потребують реформування. Безперечно, для реалізації такого сценарію

принципово важливим є формування адекватної «команди» у середовищі як політиків, так і виконавчої влади, яка володіє стратегічним баченням та спроможна конвертувати його у практичні управлінські рішення.

Принципово важливими при визначенні стратегії будь-якого рівня, як видно з положень теорії, є адекватне цілепокладання та коректне визначення можливостей організації. Досить очевидно, що навіть на рівні сучасного підприємства, яке включене в національну та світову економічну систему складним набором виробничих відносин, не кажучи вже про економіку країни в цілому, встановлення цих аспектів суто в рамках управлінської науки неможливе. Між тим, як наголошує Д.Тис, стратегічні менеджери досить часто ігнорують економістів, оскільки ці дві галузі діяльності мають надто багато розбіжностей щодо вихідних (стартових) припущень. Як стверджує дослідник, «економічний аналіз, який використовує стандартні економічні теорії в усьому розмаїтті існуючих підручників, фактично невідомий у стратегічному менеджменті» [24]. Зосередження стратегічної активності лише в управлінській сфері створює у управлінців оманливе відчуття звільненості від об'єктивних обмежень, що загрожує невідповідністю цілей можливостям і неспроможністю побудови стратегічних планів, орієнтованих на тривалу перспективу.

Відтак модернізаційна стратегія має базуватися насамперед не на модифікації управлінських впливів, а на побудові макроекономічних механізмів забезпечення позитивних системних структурних зрушень. Передумови ефективності та дієвості державної стратегії лежать насамперед в економічній сфері і повинні забезпечувати здатність держави ставити і досягати стратегічні орієнтири розвитку відповідно до національних інтересів, виконувати завдання, пов'язані із впливом на соціально-економічні процеси, дотримуватися визначених пріоритетів, а також нейтралізувати можливі загрози економічній безпеці з застосуванням важелів, властивих ринковій економіці. Тому, з нашої точки зору, головною функцією державної стратегії, загалом, є впровадження схеми суспільної поведінки, яка сприятиме пошуку компромісу між інтересами економічних суб'єктів і пріоритетами, завданнями, напрямками економічної стратегії держави.

Надто буквальним видається сприйняття зобов'язання «наведення порядку» в країні та економіці зокрема, яке було задекларовано в 2009 р. тодішньою опозицією в якості альтернативи традиційній популістичній політиці уряду. Як показав досвід, спроби «наведення» порядку у вигляді посилення жорсткості контролю за виконанням чинних норм законодавства – аж до судового переслідування, зробили досить мало для реального поліпшення становища в країні та якості життя громадян. На наше переконання, акцент у цьому словосполученні має бути зроблений на другому слові. Саме створення сучасного суспільно-господарського «порядку» має розглядатися в якості провідного орієнтиру модернізаційних стратегій.

Чи не найголовнішим уроком початку «нової хвилі» реформ 2010 р. слід, на нашу думку, вважати визнання критичної важливості комунікативної політики держави як головної умови легітимізації реформ. Це повною мірою продемонстрував конфлікт, який виник щодо ухвалення Податкового кодексу. З нашої точки зору, конфлікт був викликаний:

- незбалансованим лідерством фіскальних інститутів у формуванні положень документу;
- відсутністю інструментів врахування результатів широких обговорень основних положень податкової реформи;
- непрозорістю процесу підготовки законопроекту, калейдоскопічними змінами його суттєвих положень, що майже цілком вилучило з процесу обговорення як експертну спільноту, так і представників зацікавлених груп інтересів;
- відсутністю практики аналізу впливу законопроекту на його основні цільові групи;
- відсутністю адекватної інформаційної політики влади щодо роз'яснення положень реформи.

Як наслідок, де-факто у суспільній свідомості ухвалення Податкового кодексу стало не актом податкової реформи, чим воно є насправді, а результатом локального компромісу влади та представників малого бізнесу щодо незначних, в масштабах усього Кодексу, його аспектів. Відбулися втрата як частини реформаційного потенціалу Кодексу (зокрема, щодо впорядкування системи спрощеного оподаткування, яке у будь-якому разі має відбутися згодом), так і можливості формування у суспільній свідомості бачення загальної стратегії реформ. Найсуттєвіша конфліктна точка – реформування спрощеної системи оподаткування – відкладена для наступного вирішення, що залишило жевріти негативні очікування та протестні настрої у суспільстві.

Висновки було зроблено в рамках реалізації пенсійної реформи, проте широка інформаційна кампанія подекуди більше дезорієнтує громадську думку через відсутність усталеної погодженої концепції реформи навіть у середовищі її «авторів».

Критичним для запровадження модернізаційних стратегій є брак механізмів горизонтального співвіднесення програм локальних реформ між собою. Це не лише ускладнює сприйняття цілісної стратегії реформ та обмежує можливості здійснення адекватного моніторингу і оцінки реалізації сукупності всіх програм розвитку як цілісної державної політики, а й містить ризики розпорошення фінансових, часових і управлінських ресурсів.

В якості прикладу недостатнього застосування програмного стратегічного підходу щодо реалізації державної політики може бути наведена реалізація програми з підготовки до «Євро-2012». Завдяки концентрації фінансових та організаційних ресурсів за визначеними програмою напрямками протягом 2010 р. досягнуто помітних позитивних зрушень, зокрема – у сферах будівництва транспортної інфраструктури, готельних та спортивних об'єктів. Водночас залишається низка невизначених ефектів від її реалізації. Так, залишаються непевними перспективи використання новобудов, зокрема готелів, капітальних аеропортів тощо після 2012 р. Це обмежує синергетичний ефект програми. Горизонтальне поширення її мультигалузевості лежить у площині

встановлення можливостей багатофункціонального використання підготовленої інфраструктури після чемпіонату, зокрема у розрізах готельного - та житлового будівництва, транспортної – та туристичної інфраструктури тощо. Подовження тим самим часового горизонту використання результатів програми могло б суттєво підвищити інвестиційну привабливість передбачених нею проектів.

Інноваційним для управлінської практики України стало впровадження програмування розвитку через систему національних проектів як розширених цільових державних програм на основі широкого співфінансування, поширення механізмів державно-приватного партнерства. Необхідність запровадження «національного проекту» як особливої управлінської конструкції для забезпечення довгострокового об'єкту планування й розвитку соціально-економічної системи обумовлена потребою подолання невідомості звичайного інструментарію державного управління, який, будучи ефективним при вирішенні поточних завдань, втрачає дієздатність у стратегічному вимірі. Виокремлення переліку національних проектів створює підґрунтя для інвентаризації, структурування та інструментального зміцнення наявних державних програм з метою уникнення дублювання, посилення їх дієвості та досягнення необхідного ефекту синергії державного та приватного фінансування.

Утім, ця позитивна ініціатива досі не має визначеного механізму реалізації. Дискусії навколо національних проектів точаться з приводу вибору конкретних точок прикладення інвестицій. Між тим, інтегрування таких окремих проектів до загальної стратегії модернізації, їх горизонтальне кореспондування з пропонованими галузевими реформами здебільшого поки що залишаються поза увагою. Як наслідок – ризики «здрібніння» проектних пропозицій, відкритість до корпоративного лобіювання, зменшення синергетичного потенціалу державних капіталовкладень.

На нашу думку, було б помилковим зводити розгляд модернізації суспільства лише до аналізу результатів цілеспрямованих кроків державної політики у цій сфері. Модернізація суспільства є насамперед об'єктивним процесом, який відбувається незалежно від політики, що здійснюється в країні, під впливом складного комплексу внутрішніх та зовнішніх чинників, які модифікують суспільні відносини. Серед них – виклик и міжнародної конкуренції, рух міжнародних ресурсних потоків, поширення новітніх виробничих та управлінських технологій, еволюція демографічних показників, освітнього рівня населення, впливи політичних, етносоціальних, культурних та ін. процесів глобального масштабу, глобальні та локальні кліматичні зміни тощо.

У разі недостатньої ефективності модернізаційної стратегії модернізація суспільства як процес може суттєво випереджати модернізацію як політику держави, дедалі більше знижуючи дієвість останньої. Задля уникнення цього **стратегія держави має бути спрямована на забезпечення очолення владою модернізаційних процесів в країні та формування їх напрямів, які відповідають визначеним стратегічним пріоритетам модернізації країни.**

Список використаних джерел

1. Послання Президента України Віктора Януковича до Українського народу (з Експертною доповіддю НІСД «Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації) / Укл. А.В.Єрмолаєв. – К.: НІСД, 2010. – 128 с.
2. Виступ Президента України Віктора Януковича із щорічним посланням до Верховної Ради України / [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/19736.html>.
3. Економіка України після кризи: орієнтири стратегічних реформ / Я.А.Жаліло, Д.С.Покришка, Я.В.Белінська [та ін.]; за ред Я.А.Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – С. 53-54.
4. Економіка України на шляху від депресії до зростання: джерела, важелі, інструменти. Я.А.Жаліло, Д.С.Покришка, Я.В.Белінська [та ін.] – К.: НІСД, 2010. – 96 с.
5. Минцберг Г., Куинн Дж.Б., Гошал С. Стратегический процесс. – СПб., Питер, 2001. – С.23.
6. Єрохін С.А. Основні засади формування стратегій соціально-економічного розвитку України // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 12. – С.17-23. – С. 18.
7. Будзан Б. Менеджмент в Україні: сучасність і перспективи. - К.: „Основи”, 2001. - С.71.
8. Соловьев В.С. Стратегический менеджмент. – Р-н-Д.: Феникс, 2002. – С. 66-67.
9. Економічний словник – довідник. За ред. С.В.Мочерного. – К.: Femina, 1995. – С.88.
10. Стратегический менеджмент: Учебник. (Кэмпбел Д., Стоунхаус Дж., Хьюстон Б.)- М.: ООО «Изд-во «Прометей», 2003. – 336 с. – С. 11.
11. Эффективная стратегия переходного периода: уроки экономической теории обновления (Эмстен Э., Интриллигейтор М., Макинтайр Р., Тэйлор Л.) // Проблемы теории и практики управления. – 1996. – № 2. – С. 30-36. – С. 34.
12. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. – К.: Основи, 1999. – С. 91.
13. Носова О. Институциональный анализ и его применение в экономической теории // Ойкумена. – 2006. – Вып. 4. – С. 13-32. – С. 18.
14. Олейник А. В поисках институциональной теории переходного общества // Вопросы экономики. – 1997. – № 10. – С. 58-68. – С. 68.
15. Полтерович В. Институциональные ловушки: есть ли выход? // Общественные науки сегодня. – 2004. – № 3. – С. 5-16. – С. 8.

16. Гончаренко О.М., Лисицин Є.М. Методологічні засади розробки нової редакції Концепції Національної безпеки України. – К.: НІСД, 2001. – С. 26.
17. Державна економічна програма "Україна-2010" // Стратегія економічного розвитку України до 2010 року. – К.: 1999.
18. Україна: поступ у XXI століття. Стратегія економічної та соціальної політики на 2000-2004 рр. Послання Президента України до Верховної Ради України // Урядовий кур'єр. – 2000. – №16. – С. 1-16.
19. Офіційний вісник України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gdo.kiev.ua/files/db.php?god=2001&st=1525>.
20. Державна програма розвитку промисловості на 2003-2011 роки: Схвалено постановою № 1174 Кабінету Міністрів України від 28 липня 2003 р. // Урядовий кур'єр. – 2003. – №143. – 05.08.2003.
21. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки) „Шляхом Європейської інтеграції” (Гальчинський А.С., Геєць В.М. та ін.). – К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004.
22. Енергетична стратегія України на період до 2030 року / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=145%E0-2006-%F0>.
23. Стратегія розвитку України у період до 2020 року: Проект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.me.gov.ua/file/link/130099/file/Strat_02_03_09.rar.
24. Teece D.J. Economic Analysis and Strategic Management // California Management Review. – 1984. – Vol. 26. – # 3. – P.87.

УДК 338.2(045)

ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
ІСЕМВ НАН України,
головний співробітник, д.е.н., проф.

УКРАЇНА – ЛІБЕРАЛЬНА ПЕРСПЕКТИВА

Анотація. У статті доведено об'єктивність української ліберальної перспективи в умовах Світової ліберальної революції. Обґрунтовано необхідність формування світоглядної логіки лібералізму як початку усіх перетворень в країні. Висловлено доцільність синтезу соціал-демократизму і лібералізму як реальної світоглядної платформи консолідації провідних політичних сил України.

Ключові слова: ліберальна перспектива, лібералізм, демократія, світоглядні цінності, соціал-демократизм.

Annotation. In this article an objectivity of Ukrainian liberal prospects in conditions of the World liberal revolution is proved. The necessity of formation ideological logic of liberalism as the beginning of all reforms in the country is grounded. An expediency of synthesizing of social democracy and liberalism as real ideological platform for consolidation of prominent political forces in Ukraine is expressed.

Keywords: liberal perspective, liberalism, democracy, ideological values, social-democracy.

Акцентую саме на об'єктивності української ліберальної перспективи, на тому, що відповідні трансформації не нав'язуються кимось ззовні, що вони відбуваються у контексті Світової ліберальної революції, яка з падінням Берлінської стіни та історичною поразкою комунізму стала незаперечною реальністю. Об'єктивною реальністю вже давно стали й пострадянський, як і в цілому постсоціалістичний лібералізм, чи, скажімо, «денсяопінівський» лібералізм, або, як його ще називають «лібералізм з китайським обличчям».

Україна не могла залишатися осторонь цих процесів, і, хвалити Господа, не залишається і нині. Інша річ, що від перших днів і по сьогодні розгортаються вони без належного науково-теоретичного супроводу, на суто інтуїтивній, стихійно емпіричній основі. Чимало помилок, яких ми припустилися у попередні роки реформ, і яких, поза сумнівом, можна було б у багатьох аспектах уникнути, значною мірою пояснюються певною стихійністю цих надскладних — системних за своїм змістом — суспільних перетворень.

Однак у цьому немає жодної провини лібералізму. Не лібералізм винний у тому, що залишки комунізму, зорієнтованого на дискредитацію свого світоглядного опонента, виявилися в нас, як і в інших пострадянських країнах, надзвичайно живучими. Ось як визначалося поняття «лібералізм» в одному з політичних словників, виданих за часів СРСР: «В епоху імперіалізму і пролетарської революції лібералізм стає глибоко реакційним явищем, переходить у табір відвертої контрреволюції і виступає єдиним фронтом проти робітничого класу і трудящих мас. Лібералізм — ярий ворог соціалістичної революції та диктатури пролетаріату».

Глибоко помиляються ті, хто вважає, що подібні суто політичні оцінки залишились у минулому. Це не так. У супереч здоровому глуздові лібералізм і сьогодні залишається у свідомості широкого загалу чимось чужорідним, таким, що не лише не вписується в логіку української перспективи, а й суперечить нашим історичним традиціям, нашій ментальності, українським ідеалам загалом.

Впродовж усіх років нашої незалежності ми весь час наголошуємо на однозначній пріоритетності